

Fäboden

Naturen, kulturen och kulturlandskapet

Hej!

Jag heter Håkan Tunón och är en av författarna till boken **Fäboden, naturen, kulturen och kulturlandskapet**. Jag har arbetat med frågor rörande fäbodbruk och annan traditionell användning av lokala naturre-surser i Sverige under de senaste dryga tjugo åren.

Fäbodbruket är särskilt intressant eftersom det kombinerar så många olika aktiviteter och värden, både kultur- och naturvärden. Samtidigt har det skett på så många olika sätt och med stora lokala variationer. I de delar där fäbodbruket har levt kvar längst, det så kallade fäodbältet, så är det dessutom fortfarande en viktig del av den lokala kulturella identiteten, även om det numera är lite si och så med allmänhetens förmåga att avgöra autenticiteten i detta levande kulturarv.

Ta tillfället i akt och fundera och diskutera med likasinnade om hur fäbodbruket ser ut i dina trakter. Vad är allmängiltigt? Vilka lokala varianter finns? Vad har förändrats under din livstid? Hur tror ni att det blir i framtiden?

Till cirkelledaren

Cirkelledarens uppgift är att samordna arbetet och förbereda cirkelträffarna. Det finns inget krav på att du som ledare ska vara expert på ämnet. Din uppgift är snarare att se till att bjuda in de föredragshållare ni vill träffa och se till att deltagarna tar aktiv del i diskussioner och samtal. Det finns bra extramaterial och möjligheter till ytterligare träffar (se sidan 8).

Ta kontakt med Studieförbundet Vuxenskolan för att upprätta en deltagarförteckning med personnummer, boka lokal och bjuda in föreläsare. Studieförbundet Vuxenskolan kan också hjälpa till att arrangera gemensamma träffar eller diskussionsmöten med andra studiecirklar.

När ni genomfört studiecirkeln lämnar cirkelledaren in ifylld deltagarlista samt utvärdering av träffarna till Studieförbundet Vuxenskolan. Om ni vill kan ni göra en egen rapport de erfarenheter och kunskaper som har vuxit fram under studiecirkeln.

Inledning

NÅGRA TRÄFFAR FÖR ATT FUNDERA KRING DEN LOKALA FÄBODKULTUREN!

Syftet är att reflektera över fäbodbrukets historia, kultur och nutida villkor för att belysa lokala traditioner rörande livsmedelsproduktion i Mellansverige, främst i det s.k. fäbodbältet (från norra Uppland, Dalarna och norra Värmland i söder till Jämtland och södra Västerbotten i norr. I dessa tider då samhällsdiskussionen handlar om klimatförändring, ekologiska fotavtryck och förlust av biologisk mångfald kan det vara värt att begrunda ett produktionssätt som bidrar till att bevara natur- och kulturvärden samtidigt som det motverkar igenväxningseffekter av klimatförändringarna.

Ett utmärkt sätt att läsa boken och diskutera innehållet är att genomföra en studiecirkel.

Denna studieplan föreslår tre träffar, men det är upp till er om ni vill lägga till några träffar för att fördjupa er i något ämne.

KOM-I-GÅNG MED EN CIRKEL!

Start	Ta kontakt med er SV-avdelning, bestäm ett startdatum och rekrytera deltagare.
Material	Beställ boken <i>Fäboden: naturen, kulturen och kulturlandskapet</i> och ladda ner studieplanen från www.sv.se
Närvarolista	Upprätta en deltagarlista med namn, adress och personnummer och lämna till SV som sammanställer en närvarolista. Ska fyllas i varje träff och skickas in till SV direkt efter avslutad cirkel.
Cirkelledare	Utse en ansvarig cirkelledare som svarar för kontakten med SV och följer upp och rapporterar närvaro med hjälp av SVs deltagarlista.
Övrigt	Boka lokal och kom överens om ni vill ha något fika eller mat i samband med träffarna.

LITTERATUR:

Håkan Tunón & Bolette Bele, 2019. *Fäboden: naturen, kulturen och kulturlandskapet*. CBM:s skriftserie 109. SLU Centrum för biologisk mångfald, Uppsala

På engelska: Tunón, H. & Bele, B. 2019. *Fäbod and seter. Summer farming on the Scandinavian peninsula*. CBM:s skriftserie 112, CBM, Uppsala. 162 p.

På norska: Bele, B., Norderhaug, A. & Tunón, H. 2019. *Seterlandskapet. Historia, naturen og kulturen*. NIBIO BOK 5(8) & CBM:s skriftserie 113, NIBIO, Ås & CBM, Uppsala. 168 p.

<http://hdl.handle.net/11250/2627801>

Alternativ till fysiska möten

Idag finns det flera olika program för videomöten. Välj gärna ett system som är gratis för användaren och inte kräver att ett kreditkort kopplas till tjänsten. Fundera på hur ni vill använda webbmötet. Här kan ni få bra tips av SVs lokala avdelningar.

Det finns många bra verktyg samlade på www.sv.se/cirkelledare/material-metoder-och-tips/digitala-verktyg

Fäbodbrukets historia och principer

Fokus på: Varför fäbodbruket kan ha uppkommit och utvecklats, balansen mellan inägorna och utmarken, mellan vinter- och sommarhalvåret, olika användningar av utmarken, att omvandla fodret till hållbara livsmedel, energibalansen i bruket, jämföra med annan animalieproduktion i dag.

Inled träffen med att hälsa alla deltagare välkomna, gör en presentationsrunda.

- Namn
- Hemvist
- Vad man förväntar sig av studiecirkeln
- Vilken aspekt på fäbodbruket vill man särskilt fördjupa sig i?

Låt var och en beskriva vilka förväntningar man har på studiecirkeln och om det är någon särskild fråga som bör belysas. Skriv upp förväntningarna på ett gemensamt blädderblocksark någonstans i lokalen där ni kan fortsätta att lägga till frågeställningar eller oklarheter som ni vill diskutera under cirkelns gång.

Dela ut studiematerialet och titta i genom häftet. Kom överens om ni vill ha tre träffar eller fler. Kanske vill ni bjuda in någon föredragshållare eller annan gäst till något tillfälle som kan bidra med intressanta perspektiv. Eventuellt kan man arrangera ett studiebesök till någon lokal fäbod.

REFLEKTERA ÖVER:

- Vad är det som skiljer dagens fäbodbruk från det som var för hundra år sedan eller längre tillbaks?
- Vad är det som kännetecknar fäbodbruket?
- När är en fäbod en fäbod, och när blir den något annat?
- Hur många fäbodar/levande fäbodar finns i er kommun? Hur såg det ut förr i tiden och hur kommer det att se ut om tio år?
- Hur har djurhållningen och betesdriften förändrats över tid?
- Finns det fäbodar där ni bor, vilka fäbodar är/var kopplade till vilka hemgårdar?

Rekommenderad läsning:

Fäbodbrukets historia
s. 9–26

Fäbodbrukets principer
s. 27–38

Fäbodbrukets produkter och kultur

Fokus på: Vad producerades på fäboden, hur och varför? Att värdesätta resurseffektivitet och återbruk var äldre tiders viktigaste arv till framtiden, vilka resurser såg man i markerna? Praktiskt vetande om djur, bete och livsmedel och konsten att samsas på utmarken med folk och djur från andra gårdar, men också med vilda djur. Övernaturliga väsen i landskapet och hur man skyddar sig!

Reflektera gemensamt över:

PRODUKTERNA

Det är stor skillnad på vad som producerades på olika fäboddar. Det kan skilja mellan olika landskap, men också mellan fäbod och fäbod. Vilka produkter var typiska i ditt landskap, både vad gäller den producerade kvantiteten och det som var mer särpräglad? Vad var de lokala folkliga benämningarna på de olika produkterna?

SPARSAMHETEN

Känner ni till exempel på nyttjande av ”avfallet” från produktionen? Hur säkerställde man att få ut största mängd produkter från markerna? Fanns det sätt att skapa förutsättning för en långsiktig hållbarhet eller handlade det bara om att utnyttja resurserna maximalt för egen, kortsiktig vinning?

KUNSKAPEN

För att ägna sig åt fäbodbruk inom vilka områden behöver man ha kunskap? Hur sätter man ord på praktisk erfarenhetsbaserad kunskap? Lokala benämningar? Folkliga berättelser om det övernaturliga hade/har ofta ett pedagogiskt budskap! Finns det lokala berättelser om det övernaturliga? Vad kan det pedagogiska budskapet vara – om det finns något? Var går gränsen mellan kunskap och föreställningar?

VÄRDET

Under århundraden var fäboddriften en viktig del av en gårds, bys eller bygds försörjning. Fäbodbruket anses idag generellt sett inte vara lönsamt. På vilket sätt kan fäbodbrukets kultur och traditioner bidra till att skapa förutsättningar för att bevara fäbodbruket fortsättningsvis?

Rekommenderad läsning:

Fäbodbrukets produkter
s. 39–62

Folkligt vetande, folkkultur
och folktro
s. 103–140

Spåren i landskapet och fäbodbrukets framtid

Fokus på: Hur landskapet och dess biologiska mångfald har utvecklats/förändrats. Vilka växter, svampar och djur kan man förvänta sig finna på och runt en fäbod? Hur fungerar fäbodbruket idag? Vilka är hoten och möjligheterna för framtiden?

Sedan länge är det känt att betande mular och skörd av hö och lövhö skapar ett öppnare landskap vilket ger förutsättning för en mängd olika organismer. Många av dessa trivs bara i det ålderdomliga mosaiklandskapet och hotas idag av såväl igenväxning som det moderna homogena jordbrukslandskapet. Slätterängar och betesskogar är några av de miljöer som är bristvara i dagens landskap. Växter, djur och svampar som finns på en plats berättar om människans historiska markanvändning. De utgör i sig ett biologiskt kulturarv. Det gäller för övrigt även de djurslag som hölls vid fäboden. Se dessa spår i landskapet och sätt dem i relation till de fasta fysiska spåren i form av husgrunder, rester av hägnader, brunnar och annat.

REFLEKTERA ÖVER DET LOKALA LANDSKAPET!

- Vilka egenskaper har lantraserna som gjorde att de lämpade sig för fäbodbruket?
- Vilka växter, djur och svampar hos er ”berättar om” hur markerna har använts?
- Hur tror ni att landskapet kommer att förändras – särskilt i fäbodlandskapet – om fäbodbruket försvinner eller inte?

HUR SER FRAMTIDEN FÖR FÄBODBRUKET UT I ER TRAKT?

Man kan exempelvis göra en SWOT-analys för fäbodbruket – dela upp er två och två – och lista:

- Strengths – Styrkor
- Weaknesses – Svagheter
- Opportunities – Möjligheter
- Threats – Hot

Rekommenderad läsning:

Spåren i fäbodlandskapet
s. 63–102

Fäbodbrukets nutid och framtid
s. 141–160

SWOT-ANALYS

Styrkor	Svagheter
Möjligheter	Hot

Avsätt cirka 20 minuter i grupperna och jämför sedan era listor. Finns det några punkter ni tycker är så viktiga att ni vill arbeta vidare med dem så för ni upp dessa på ett gemensamt papper, kanske helst ett blädderblock men ett vanlig A4 går bra.

Sammanfattning och avslut

Reflektera över vad ni tar med er från cirkeln. Det kan vara en idé till förändrat arbetssätt eller en tanke som ni vill dela med hela gruppen. Avsluta med att tacka varandra för ett gott samarbete och kom överens om ni vill ha någon extra träff med någon fördjupning.

Tips och förslag på material för extra träffar

Kanske kan studiecirkeln inkludera ett besök vid en lokal fäbod? Kontakta gärna exempelvis den lokala **naturskyddsföreningen**, **länsstyrelsen** eller någon annan biologiskt kunnig personlighet i trakten för eventuell samverkan kring en gemensam inventering av den biologiska mångfalden eller kanske bara en fältvandring vid någon lokal fäbod. Eller kanske en presentation på en cirkelträff. Likaså kan kanske den lokala **hembygdsföreningen** eller **läns museet** ha någon som är kunnig om fäbodbrukets historiska aspekter och som kan bjudas in och dela med sig av något extra till cirkeldeltagarna, antingen till en vanlig cirkelträff eller till ett fältbesök på någon särskild plats.

Annan litteratur

Det finns ganska mycket litteratur kring fäbodbruket som kan vara intressant att känna till, både lokalt och mer generellt. Det kan handla om både yngre och äldre skildringar om livet vid enskilda fäbodar eller fäbodarna i socknen, landskapet eller mer generellt. Det finns böcker och mindre häften, men också artiklar och kapitel i en mängd olika sammanhang, exempelvis Svenska turistföreningens årsböcker som kan vara intressanta att titta närmare på.

Med gemensamma krafter kanske ni kan välja ut någon ytterligare text att läsa och sedan diskutera. Alternativt kan varje deltagare välja ut varsin text, som ni sedan kan redovisa för varandra och diskutera. Hur skiljer de sig åt? Vilka aspekter fokuserar de olika texterna på? Är det några aspekter som inte har blivit belysta? Varför tror ni att författaren inte tar upp dessa? Var hittar man mer information om det som saknas i beskrivningarna?

Exempel på annan intressant fäbodlitteratur:

Dalarnas Fornminnes- och Hembygdsförbund, 2019. *Fäbodlandskap och vallmusik*. Dalarnas hembygdsbok årgång 89. Falun.

Sigurd Erixon, 1918. Bebyggelseundersökningar. Öfversikt. Periodiska bebyggelse typer. Fäbodväsen. *Fataburen* s. 21–57. (<http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1246830/FULLTEXT01.pdf>)

John Frödin, 1925. *Siljansområdets fäbodbygd*. Gleerups förlag.

John Frödin, 1929. *Om fäbodbebyggelsens utbredning och olika typer i Europa*. Uppsala.

John Frödin, 1933. Svenska fäbodar. I & II, s. 79–96 i Svenska kulturbilder. Bd. 3. Del III & IV respektive s. 265–282 i Svenska kulturbilder. Bd. 4. Del VII & VIII. Stockholm.

Lars Kardell & Mats Olofsson, 2000. *Klövsjös fäbodar*. Uppsala.

Jesper Larsson, 2003. "Vad är en fäbod?", *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 45:131–142. (http://www.agrarhistoria.se/pdf/Vad_%C3%A4r_en_f%C3%A4bod.pdf)

Jesper Larsson, 2009. *Fäbodväsendet 1550–1920*. Ett centralt element i Nordsveriges jordbrukssystem. Östersund. (http://www.agrarhistoria.se/pdf/F%C3%A4bodv%C3%A4sendet_1550-1920.pdf)

Hans Lidman & Anders Nyman, 1965. *Fäbodminnen*. LT:s förlag.

Tomas Ljung, 2011. *Fäbodskogen som biologiskt kulturarv. Betade boreala skogars innehåll av historisk information och biologisk mångfald – en studie av fyra fäbodställen i Dalarna*. Centrum för biologisk mångfald, Uppsala. (<https://www.slu.se/globalassets/ew/org/centrb/cbm/dokument/publikationer-cbm/cbm-skriftserie/skrift49.pdf>)

Tomas Ljung, 2013. *Fäbodar och fäbodskogar. Biologiskt kulturarv i nordliga skogar*. Vårda väl. Riksantikvarieämbetet, Visby. (<http://samla.raa.se/xmlui/handle/raa/3342>)

Sigvard Montelius, 1975. *Leksands fäbodar*. Leksands kulturnämnd.

Sigvard Montelius, 1977. *Fäbodväsendet i övre Dalarna*. Institutet för folklivsforskning.

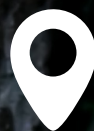
Roger Persson, 2007. *Fäbodlivets vardag*. Eget förlag.

Victoria Törnqvist & Peter Nyberg, 2007. *Fäbodliv*. Gullers förlag.

Olof Veirulf, 1937. Skogarnas utnyttjande i Älvdalen före storskiftet. Geographica – Skrifter från Uppsala universitets Geografiska institution, Uppsala.

Dan Åkerblom, 1971. "Fäbodarnas blomsterspråk" i *Hälsingerunor*. Hälsinglands hembygdsrets. (<https://dellenportalen.se/fabodar/blomster-och-lakeorter/>)

Det finns många fler så detta är bara några förslag. Dessutom finns det ett antal hemsidor som har ett större fokus på lokala sammanhanget.

Plats för nytänkande

Om FSF

Förbundet Svensk Fäbodkultur och utmarksbruk (FSF) samlar den svenska fäbodrörelsen och ska verka för att bevara, främja och utveckla fäbodarna, fäbodkulturen, fäbodbruket och övrigt utmarksbruk. De regionala fäbodförningarna har en viktig roll för att nå ut och engagera fäbodägare, lokala fäbodlag samt aktiva och potentiella fäbodbrukare runt om i landet. www.fabod.nu

Om SV

Studieförbundet Vuxenskolan (SV) är en idéburen folkbildningsorganisation och vår idé och verksamhet är starkt förankrad i demokrati, jämställdhet, humanism och hållbarhet. Vår värdegrund och vision bidrar till att frigöra människors kraft, engagemang och utveckla sin kreativa förmåga. Kontaktuppgifter till din SV-avdelning hittar du på www.sv.se/avdelningar

© 2020 Författaren och Studieförbundet Vuxenskolan, SV

Projektledare: Lars-Erik Larsson, SV

Författare: Håkan Tunón, SLU Centrum för biologisk mångfald, Sveriges lantbruksuniversitet

Grafisk form: Erika Jonés Bokstavstyp AB

Studieförbundet
Vuxenskolan